

02

ความหมายของ
พระพุทธรูปศิลปะอุทองซึ่งพบที่สุโขทัย*

Understanding the Uthong-Style Buddha Image
Discovered in Sukhothai

พิเศษ เจียจันทรพงษ์**

Pises Jiajanpong

* ปรับปรุงจากบทความเรื่อง เจ้าแม่ศรีจุฬาลักษณ์ (มิใช่ชาวสุโขทัย) (พิเศษ เจียจันทรพงษ์ : 2545, หน้า 97-108.)

** ผู้ทรงคุณวุฒิด้านโบราณคดี กรมศิลปากร

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นบทความศึกษาเพียงเรื่องเดียวที่ใช้หลักฐานและแนวคิดที่เป็นเหตุเป็นผลในการตั้งข้อสมมุติฐานว่า ตำแหน่งนาม “ศรีจุฬาลักษณ์” ที่ปรากฏในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของไทยนั้น เป็นตำแหน่งของสตรีชาวสุพรรณภูมิมิใช่ชาวสุโขทัย อย่างที่เชื่อกันตามการศึกษาของผู้รู้เมื่อครั้งสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ (ร.2-ร.3) ข้อสมมุติฐานที่ตั้งขึ้นครั้งนี้ จึงสามารถนำไปใช้กับหลักฐานทางประวัติศาสตร์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับตำแหน่งนามนี้ ในการอธิบายให้เห็นภาพที่ชัดเจนในกระบวนการทางการเมืองในการรวมรัฐโบราณ คือ แคว้นสุโขทัยเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรศรีอยุธยา

คำสำคัญ: เทพีศรีจุฬาลักษณ์

A b s t r a c t

This article serves as the only document currently available which offers evidence and a logical approach to understanding of the use of the name “ Sri Culalaksna” as the ranking title for women from Suvarnabumi and not Sukhothai. The paper contradicts the previous studies from the early Ratanakosin period which was during the reign of King Rama II and III. This new understanding of the use of the name can be used for interpreting other related evidence to provide a better understanding of the political strategies in melding the settlements of Sukhothai into Ayutthaya.

Keywords: Devi Sri Culalaksna

บทนำ

โบราณวัตถุที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติรามคำแหง จ. สุโขทัย กับพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกำแพงเพชร จ. กำแพงเพชร ส่วนมากเป็นของที่ค้นพบภายในเมืองโบราณสุโขทัยและกำแพงเพชรที่พิพิธภัณฑสถานแห่งนั้นตั้งอยู่ โบราณวัตถุเหล่านี้มีลักษณะเป็นศิลปวัตถุด้วย จึงมีรูปแบบทางศิลปกรรมที่เรียกว่า “ศิลปะสุโขทัย” เป็นส่วนใหญ่ เพราะที่ตั้งของเมืองสุโขทัยและเมืองกำแพงเพชรแต่สมัยโบราณอยู่ในขอบเขตดินแดนของแคว้นสุโขทัย ดังนั้นจึงไม่แปลกอะไรที่จะพบศิลปวัตถุที่เป็นศิลปกรรมของแคว้นสุโขทัยในดินแดนดังกล่าว

ศิลปะโบราณวัตถุที่จัดแสดงส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัยที่คนในสมัยโบราณได้สร้างถวายไว้กับวัดภายในเมืองทั้งสอง แต่ถ้าหากผู้ที่สนใจศึกษาศิลปะโบราณวัตถุในพิพิธภัณฑที่ตั้งข้อสังเกตจะพบว่า ในบรรดาพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัยในพิพิธภัณฑทั้งสองแห่งนั้นมีพระพุทธรูปศิลปะอุทองรุ่นแรกและรุ่นหลังปะปนอยู่ด้วยในปริมาณค่อนข้างมากในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกำแพงเพชร และมีอยู่ด้วยจำนวนหนึ่งไม่มากเท่ากับที่พิพิธภัณฑที่กำแพงเพชร จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติรามคำแหง สุโขทัยด้วย

การเรียกชื่อศิลปะว่า “ศิลปะอุทอง” นั้นในปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันว่าไม่ค่อยสื่อความหมายทางประวัติศาสตร์ และเป็นชื่อที่อาจสร้างความงุนงงสงสัยให้แก่ผู้ที่อยู่นอกวงการศิลปะในการทำความเข้าใจด้วย

ในที่นี้จะขออธิบายโดยรวบรัดว่าศิลปะอุทองคือศิลปะของการทำพระพุทธรูปที่พบมากในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำภาคกลางซึ่งในสมัยโบราณมีศูนย์กลางคือกรุงศรีอยุธยาเป็นเมืองหลวง นอกจากที่อยุธยาแล้ว ที่จังหวัดสุพรรณบุรีก็พบเป็นจำนวนมากด้วย (รวมทั้งอ่างทอง สิงห์บุรี ชัยนาท ฯลฯ)

อาจจำแนกแบบของศิลปะอุทองได้เป็น 2-3 รุ่นแล้วแต่ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ศิลปะจะศึกษาลงในรายละเอียดมากน้อยเพียงใด แต่เพื่อความเข้าใจที่ง่ายขึ้น ในที่นี้จะจำแนกออกเป็นสองรุ่น คือรุ่นแรกและรุ่นหลัง

รุ่นแรกมีลักษณะของอิทธิพ.ศ. ละปะลพบุรีหรือศิลปะขอมปนอยู่ด้วย ส่วนรุ่นหลังจะเป็นแบบที่คลี่คลายไปจากแบบเดิม เป็นแบบที่รับอิทธิพลทางศิลปกรรมจากสุโขทัย แต่ทั้งหมดของพระพุทธรูปศิลปะอุทองนั้นสร้างขึ้นเนื่องในพระพุทธรูปศาสนาฝ่ายเถรวาท

เชื่อกันว่าพระพุทธรูปศิลปะอุทองรุ่นแรกนั้น บางองค์สร้างขึ้นก่อน พ.ศ. 1893 อันเป็นปีสถาปนากรุงศรีอยุธยาอย่างเป็นทางการ หลักฐานของพระพุทธรูปรุ่นนี้คือ พระประธานในวิหารของวัดพนัญเชิง กรุงศรีอยุธยา

(รูปที่ 1) ซึ่งพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติระบุนว่าสร้างขึ้นก่อนปีสถาปนากรุงศรีอยุธยาอย่างเป็นทางการ 26 ปี (คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี สำนักนายก, 2510 : 10)

แต่พระพุทธรูปองค์นี้มักไม่ได้รับการยกมาเป็นตัวอย่างเพื่อแสดงรูปแบบทางศิลปะ เนื่องจากเป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่มากประทับนั่งค้ำเกือบเต็มวิหาร การถ่ายภาพจึงต้องถ่ายใกล้มาก มักจะได้เป็นภาพที่ถ่ายซ้อนจากข้างขึ้นไป จึงไม่อาจให้ภาพที่แสดงรูปแบบที่ชัดเจนทางศิลปะได้

อย่างไรก็ดี หากออกมานอกวิหาร ถอยห่างออกมาพอสมควรและมองผ่านประตูเข้าไปที่องค์พระพุทธรูป ก็พอจะมองเห็นรูปแบบขององค์พระได้ ซึ่งมีรูปแบบเป็นพระพุทธรูปอุทธรุ่นแรกอย่างชัดเจน

ตัวอย่างของเค้าพระพักตร์พระพุทธรูปแบบเดียวกันกับที่วัดพนัญเชิงนี้อาจนำมาแสดงให้เห็นรูปแบบได้อย่างชัดเจนคือ “เศียรธรรมิกราช” หรือเศียรพระพุทธรูปอุทธรุ่นหล่อสำริดขนาดใหญ่ที่ได้จากวัดธรรมิกราชโบราณสถานในตัวเมืองพระนครศรีอยุธยา ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา จ. พระนครศรีอยุธยา (รูปที่ 2)

พระพุทธรูปศิลปะอุทธรุ่นที่ได้จากกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะและนำมาจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่กรุงเทพฯ และที่อยุธยานั้นแสดงว่ามีการสร้างพระพุทธรูปในศิลปะแบบนี้สืบต่อกันมาไม่เกินรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 หรือเจ้าสามพระยา ผู้สถาปนาวัดราชบูรณะขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1967 เป็นอย่างมาก

พระพุทธรูปศิลปะอุทธรุ่นหลังบางองค์จะมีลักษณะของอิทธิพ.ศ. ละปะสุโขทัยเข้ามาผสมผสาน มีหลักฐานพอเชื่อได้ว่าน่าจะสร้างขึ้นในสมัยประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ 20 (พ.ศ. 1950) ลงมา ซึ่งเป็นช่วงสมัยรัชกาลของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ผู้เสวยราชสมบัติกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. 1952 และทรงเป็นพระราชบิดาของสมเด็จพระเจ้าสามพระยา

อาจกล่าวโดยสรุปว่า พระพุทธรูปศิลปะอุทธรุ่นคือรูปแบบพุทธศิลปะ

ที่ทำการเป็นสำคัญของบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำภาคกลาง ซึ่งหากใช้ชื่อ ศูนย์กลางทางการเมืองการปกครองมาเรียกก็อาจกล่าวว่าเป็นพระพุทธรูป ของอาณาจักรอยุธยา ตั้งแต่ก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยาเล็กน้อยจนถึง สมัยอยุธยาตอนต้น (พุทธศตวรรษที่ 19-20)

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

ดังได้กล่าวแล้วแต่ต้นว่าได้พบพระพุทธรูปในศิลปะอุทงจำนวนหนึ่ง ในดินแดนสุโขทัย ทั้งๆ ที่สุโขทัยก็มีรูปแบบทางศิลปะเป็นของตนเองและเป็นศิลปะที่มีความงดงามไม่ใช่น้อย (ตามค่านิยมปัจจุบัน) (รูปที่ 3) เหตุใดในขณะที่ยังมีการทำพระพุทธรูปตามรูปแบบของตนอยู่ กลับมีการนำพระพุทธรูปในศิลปะของที่อื่นมาใช้ในดินแดนของตนด้วย (พระพุทธรูปคือรูปแทนองค์พระพุทธเจ้า ทำไมจึงเอาพระพุทธรูปที่รูปร่างหน้าตาต่างกันไปจากพระพุทธรูปเจ้าตามความเชื่ออันเป็นอุดมคติของตนเองมาบูชา)

ในบทความนี้จึงจะเป็นการอธิบายหลักฐานทางโบราณคดีส่วนนี้ว่า ควรจะเกี่ยวข้องกับประเด็นทางประวัติศาสตร์ใดในช่วงเวลาตอนต้นของกรุงศรีอยุธยา ซึ่งตรงกับปลายสมัยของแคว้นแคว้นทางการเมืองการปกครองของสุโขทัย

ความเป็นมาของหลักฐานที่ศึกษา

เมื่อประมาณ พ.ศ. 2510 อาจารย์มานิต วัลลิโภดม อดีตภัณฑารักษ์พิเศษ กรมศิลปากร ขณะนั้นเป็นกรรมการในคณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี ได้จัดหางบประมาณค่าใช้จ่ายให้ผู้เขียนได้เดินทางไปถ่ายภาพโบราณวัตถุชิ้นสำคัญชิ้นหนึ่งที่เก็บอยู่ในห้องคลังพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติรามคำแหง สุโขทัย เป็นพระพุทธรูปในศิลปะอุทงจำนวนหลัง ที่ฐานมีจารึกตัวอักษรและภาษาไทย คุณมะลิ โคกสันเทียะ หัวหน้าหน่วยศิลปากรสุโขทัยในขณะนั้นได้อำนวยความสะดวกในการถ่ายภาพพระพุทธรูปองค์ดังกล่าว

ภาพที่ผู้เขียนเป็นผู้ถ่ายทำจำนวน 2 ภาพ ต่อมาได้มีการนำมาจัดพิมพ์ อยู่ในหนังสือประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 4 จัดพิมพ์โดยคณะกรรมการจัดพิมพ์ เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี พ.ศ. 2513 จัดลำดับจารึก เป็น “หลักที่ 130 จารึกฐานพระพุทธรูปสมัยอุทอง” (รูปที่ 4)

พิพิธภัณฑสถานให้เลขทะเบียนพระพุทธรูปองค์นี้เป็น อ.ท. 34 เป็น พระพุทธรูปหล่อสำริด หน้าตักกว้าง 35 เซนติเมตร สูงประมาณ 50 เซนติเมตร มีที่มาตามทะเบียนประวัติว่า ได้มาจากโบราณวัตถุที่ถูกคนร้าย ลักลอบขุดกรุและไม่สามารถขนย้ายไปได้หมด ภายในบริเวณวัดมหาธาตุ เมืองเก่าสุโขทัย ตั้งแต่ก่อน พ.ศ. 2497

พระราชประสิทธิคุณ (ทิม ยสสทินโน) ได้รวบรวมมาเก็บรักษาไว้ใน พิพิธภัณฑสถานชั่วคราว วัดราชธานี อ. เมือง จ. สุโขทัย ก่อนที่กรมศิลปากร จะรับมาดูแลรักษา (คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี, 2513 : 260-270)

ปัจจุบัน พระพุทธรูปองค์นี้จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สวรรคโลก อ. สวรรคโลก จ. สุโขทัย

ลักษณะพระพุทธรูปที่ประทับนั่งขัดสมาธิราบปางมารวิชัย ลักษณะ ของฐานที่ทำเป็นฐานบัวคว่ำหงายเรียบๆ ทรวดทรงที่ยืดตรงแข็งกระด้าง คำพระพักตร์ที่เคร่งขรึมมีเส้นกรอบพระพักตร์ ทั้งหมดเป็นลักษณะเฉพาะ ที่โดดเด่นของศิลปะอุทอง รูปพระพักตร์ที่เป็นรูปไข่แล้วและมีริศมีเป็นรูป เปลวเพลิงแสดงอิทธิพลของศิลปกรรมแบบสุโขทัย จัดเป็นศิลปะอุทองรุ่น หลังมีอายุอยู่ในช่วงเวลาสมัยอยุธยาตอนต้น (พุทธศตวรรษที่ 20)

จารึกที่ฐาน อาจารย์ประสาร บุญประคอง อดีตผู้เชี่ยวชาญอักษร โบราณ กรมศิลปากร ได้ให้ไว้ดังนี้

ตัวปริวรรต **ตนนิกัพระเจ้าแม่เอินไว้ในบูรพารามนี**

คำอ่าน **ตนนิกัพระเจ้าแม่เอินไว้ในบูรพารามนี**

ความหมายพอที่จะสรุปความได้ว่า “พระพุทธรูปองค์นี้ เจ้าแม่ได้ให้ สร้างขึ้นเพื่อถวายไว้กับวัดบูรพารามนี”

ข้อมูลเกี่ยวกับวัดบูรพารามหรือวัดบูรพาราม

วัดบูรพาราม ปัจจุบันยังไม่ทราบว่าอยู่ที่ใดแน่ที่เมืองเก่าสุโขทัย คงมีชื่อปรากฏอยู่ในศิลาจารึก “หลักที่ 93 ศิลาจารึกวัดโสกการาม” อักษรและภาษาไทย จารึกขึ้นตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 1951 ลงมาว่าพระมหาเทวีศรีจุฬาลักษณ์มเหสีของพระมหาธรรมราชาธิราช โอรสของพระมหาธรรมราชาลิไทกับพระศรีธรรมราชมารดา เป็นผู้สร้างวัด “บูรพาราม” ก่อนหน้า พ.ศ. 1951 ไว้แล้ว (คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี , 2513 : 41-56.)

ในหนังสือ ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 7 ประมวลจารึกที่พบในประเทศไทยและต่างประเทศ คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยฯ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี จัดพิมพ์เผยแพร่เมื่อ พ.ศ. 2534 มีศิลาจารึกที่จัดลำดับเป็น “หลักที่ 286 จารึกวัดบูรพาราม” เป็นศิลาจารึกสองด้าน ด้านที่หนึ่งเป็นอักษรไทย ภาษาไทย ด้านที่สองเป็นอักษรขอม ภาษาบาลี ปรากฏชื่อวัด “บูรพาราม” บนด้านอักษรภาษาไทย และชื่อ “ปุพพาราม” บนด้านอักษรขอม ภาษาบาลี มีความตอนหนึ่งว่าพระมหาเทวีศรีจุฬาลักษณ์ได้นำพระธาตุ 3 องค์มาบรรจุไว้ในสถูปของวัดบูรพารามหรือปุพพาราม เมื่อประมาณ พ.ศ. 1955 (คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี สำนักนายก , 2536: 11-23.)

แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าศิลาจารึกวัดบูรพารามได้ถูกเคลื่อนย้ายมาอยู่ที่กรุงเทพฯ นานแล้ว และมีได้มีบันทึกว่าเอามาแต่ไหน เมื่อไร พระครูปลัดสนธิจิตตปถุญญ วัดศาลาครืน เขตจอมทอง นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และทรงโปรดเกล้าฯ ให้กรมศิลปากรรับมาไว้ที่หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2532

อย่างไรก็ดี ชื่อของวัดว่าบูรพารามก็อาจจะยืนยันยันทิศทางที่ตั้งของวัดได้ว่าตั้งอยู่นอกเมืองเก่าสุโขทัยทางด้านทิศตะวันออก สำหรับโบราณสถานที่ตั้งอยู่ทางทิศนี้เมื่อพิจารณาว่าเป็นวัดที่เจ้านายระดับสูงเป็นผู้สร้างประกอบอายุเวลาก่อสร้างประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ 20 แล้ว อาจตั้งสมมติฐาน

ได้ว่าน่าจะได้แก่โบราณสถานในกลุ่มที่ปัจจุบันเรียกแยกเป็นวัดตระพังทองกลาง กับวัดเจดีย์สูง

โดยเฉพาะองค์พระเจดีย์ประธานที่แยกเรียกออกไปเป็นวันเจดีย์สูงนั้น มีวิธีการเพิ่มความสูงขององค์พระเจดีย์โดยการขยายส่วนที่เป็นท้องไม้ในชั้นฐานข้างล่างทั้ง 2 ชั้น ก็มีใช้วิธีการเพิ่มความสูงขององค์พระเจดีย์ตามแบบที่นิยมทำกันในศิลปะสุโขทัย เพราะตามแบบของสุโขทัยนั้นจะใช้วิธีเพิ่ม “จำนวน” ฐานของพระเจดีย์ให้มากขึ้นเป็นหลัก ดังนั้นโบราณสถานที่วัดเจดีย์สูงนี้จึงมีรูปแบบที่ควรจะเป็นวัดบูรพารามมาก่อนอย่างยิ่ง (รูปที่ 5)

ส่วนที่ว่าเหตุใด พระพุทธรูปองค์นี้จึงถูกพบว่าเป็นวัตถุที่ถูกขโมยออกมาจากกรุพระเจดีย์วัดมหาธาตุกลางเมืองนั้น เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่จะต้องทำการศึกษาหรือสอบสวนข้อเท็จจริงกันใหม่ เกี่ยวกับการทำทะเบียนของเดิมตั้งแต่เมื่อครั้งเป็นโบราณวัตถุในพิพิธภัณฑสถานชั่วคราววัดราชธานี ซึ่งไม่มีส่วนที่จะเป็นตัวแปรสำคัญในประเด็นการศึกษาครั้งนี้

สมมติฐานเกี่ยวกับพระมหาเทวีศรีจุฬาลักษณ์

ถึงอย่างไรความเห็นเกี่ยวกับที่ตั้งของวัดบูรพารามก็มีใช่ประเด็นสำคัญที่จะกล่าวถึงในบทความนี้ เรื่องที่น่าสนใจนั้นอยู่ที่ว่าพระพุทธรูปองค์นี้มีใช่พระพุทธรูปศิลปะสุโขทัย แต่เป็นศิลปะอู่ทองหรือเป็นศิลปะของราชอาณาจักรอยุธยา ดังนั้น เจ้าแม่ผู้ให้สร้างพระพุทธรูปไว้กับวัดบูรพารามก็ต้องมีใช่ชาวสุโขทัย แต่เป็นชาวเมืองในที่ราบลุ่มแม่น้ำภาคกลางของอาณาจักรอยุธยา และจากหลักฐานที่เป็นศิลาจารึกหลักที่ 93 วัดอโศการาม กับศิลาจารึกหลักที่ 286 วัดบูรพาราม ที่ประมวลได้ว่าผู้สร้างวัดบูรพารามนั้นคือพระมหาเทวีศรีจุฬาลักษณ์มเหสีของพระมหาธรรมราชาธิราชกษัตริย์สุโขทัยขณะนั้น จึงอาจตั้งเป็นข้อสมมติฐานได้ว่าเจ้าแม่ผู้สร้างพระพุทธรูปองค์นี้ก็คือพระมหาเทวีศรีจุฬาลักษณ์ ผู้สร้างวัดบูรพารามและให้สร้างพระพุทธรูปไว้ด้วยกันกับวัดที่พระนางสร้างไว้นั่นเอง

เป็นที่ทราบกันดีทางประวัติศาสตร์ว่า กษัตริย์อยุธยาตอนต้นตั้งแต่สมเด็จพระนครินทราธิราช ผู้เสวยราชสมบัติพระนครศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. 1952 นั้น ล้วนสืบเชื้อสายทางพระราชบิดาจากราชวงศ์สุพรรณภูมิ โดยมีพระราชมารดาเป็นเชื้อสายของราชวงศ์สุโขทัย กล่าวคือความผูกพันระหว่างกรุงศรีอยุธยากับแคว้นสุโขทัยนั้นผ่านทางความผูกพันของผู้นำโดยฝ่ายชายเป็นราชวงศ์สุพรรณภูมิกับฝ่ายหญิงสุโขทัย

จากหลักฐานที่เป็นพระพุทธรูปศิลปะอู่ทองที่ยกมาข้างต้น ในที่นี้จึงเป็นการนำเสนอภาพเพิ่มขึ้นให้เห็นว่ามีการสร้างสายสัมพันธ์สลับกันโดยฝ่ายชายเป็นสุโขทัยกับฝ่ายหญิงเป็นเจ้านายของราชอาณาจักรอยุธยาด้วย ซึ่งจะขอสวมติเพื่อความเข้าใจง่ายขึ้นว่าเป็นเจ้านายฝ่ายหญิงของราชวงศ์สุพรรณภูมิ (ที่จริงอาจเป็นราชวงศ์ละโว้-อยุธยาของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ก็ได้ หากได้มีการศึกษากันไปและมีเงื่อนไขที่ควรอธิบายเพิ่มเติม)

นาม “ศรีจุฬาลักษณ์” และการรับรู้โดยทั่วไป

จากหลักฐานที่เป็นรูปแบบของพระพุทธรูปอู่ทอง มีจารึกที่ฐานกล่าวว่า เป็นพระพุทธรูปที่ “เจ้าแม่” สร้างถวายไว้กับวัดบูรพาราม กับหลักฐานที่เป็นศิลาจารึกกล่าวอย่างชัดเจนว่า พระมหาเทวีศรีจุฬาลักษณ์ มเหสีของพระมหาธรรมราชาธิราชเจ้าเมืองสุโขทัย เป็นผู้สร้างวัดบูรพารามขึ้นนั้น เป็นความสัมพันธ์ของหลักฐานที่ไม่ยากเลย ที่จะทำให้เกิดว่า “เจ้าแม่” กับ “พระมหาเทวีศรีจุฬาลักษณ์” เป็นบุคคลคนเดียวกัน

แต่จากรูปแบบของพระพุทธรูปที่เป็นศิลปะอู่ทอง ซึ่งเป็นแบบศิลปกรรม การสร้างพระพุทธรูปของบ้านเมืองในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำภาคกลาง ที่จะเป็นตัวบ่งชี้ว่า พระมหาเทวีศรีจุฬาลักษณ์ผู้สร้างพระพุทธรูปและวัดบูรพารามแห่งนี้ ก็ควรที่จะเป็นบุคคลผู้มาจากบ้านเมืองในที่ราบลุ่มแม่น้ำภาคกลาง คือเมืองสุพรรณภูมิด้วยนั้น คงจะทำความเข้าใจแก่ผู้ที่ศึกษาประวัติศาสตร์ตอนนี้พอสมควร ที่จะยอมรับด้วยได้

ทั้งนี้เพราะดูจะเป็นที่รับรู้โดยทั่วไปว่า ชื่อศรีจุฬาลักษณ์นี้เป็นตำแหน่งนามของสตรีในราชสำนักสุโขทัย โดยมีเรื่องเล่าว่า นางนพมาศเป็นบุตรของพราหมณ์รับราชการในตำแหน่งพระศรีมหุสธ เมื่อโตเป็นสาวแล้วบิดามารดาได้นำขึ้นถวายเป็นบาทบริจาริกาของพระร่วงเจ้า ด้วยความงามและความเฉลียวฉลาดที่ได้รับใช้พระร่วงเป็นอย่างดี ในที่สุดจึงได้รับการแต่งตั้งให้เป็นพระสนมเอก ตำแหน่ง “ท้าวศรีจุฬาลักษณ์” เหนือกว่านางนักษัตรธรรมาโดยทั่วไป

เรื่องของท้าวศรีจุฬาลักษณ์เป็นบุคคลในราชสำนักสุโขทัย เป็นที่เชื่อถือกันมาก เนื่องจากเป็นเอกสารโบราณที่มีการพิมพ์เผยแพร่บ่อยครั้งที่สุด จากทะเบียนประวัติหนังสือของกรมศิลปากร กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากรระบุว่าพิมพ์ครั้งแรกเมื่อปี 2457 ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (ร. 6) ครั้งหลังสุดเมื่อปี 2530 เป็นการพิมพ์ครั้งที่ 14 ในชื่อหนังสือว่า นางนพมาศหรือตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ พระนางศรีบุรินทร์ (เย็น รัตน์ไชย) โดยโรงพิมพ์อัสสัมชัญ นอกจากนี้ที่พิมพ์ร่วมกับเรื่องอื่นๆ ในหนังสือเล่มเดียวกันก็ยังมีอีกหลายครั้ง

แต่ในลักษณะที่เป็นเอกสารทางวิชาการ ประวัติศาสตร์ (สมัยสุโขทัย) หนังสือเล่มนี้กลับไม่ได้รับความเชื่อถือจากนักวิชาการไม่ว่าสมัยใดเลย นับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงวินิจฉัยไว้ในฉบับการพิมพ์ครั้งแรกเมื่อปี 2457 มีความบางตอนว่า

“ว่าโดยทางโวหาร ใครๆอ่านหนังสือเรื่องนี้ด้วยความสังเกตจะเห็นได้โดยง่าย ว่าเป็นหนังสือแต่งในครั้งกรุงรัตนโกสินทร์นี้เอง แต่งในระหว่างรัชการที่ 2 กับที่ 3 ไม่ก่อนนั้นขึ้นไป และไม่เป็นสำนวนภายหลังนั้นลงมา...สำนวนหนังสือเรื่องนางนพมาศเป็นหนังสือแต่งใหม่เป็นแน่ และยังซ้ำมีความที่กล่าวผิด ที่จับได้โดยแจ่มแจ้งว่าเป็น

ของใหม่หลายแห่ง...ว่าด้วยชนชาติต่างๆ หนังสือนี้ออกชื่อฝรั่งหลายชาติ ซึ่ง...ไม่ว่าชาติใดยังไม่เข้ามาในประเทศนี้ครั้งนครสุโขทัย...ปีนใหญ่ในครั้งนั้นก็ยังไม่เกิดขึ้นในโลก...ชาติอเมริกันเพิ่งเกิด จะมีในครั้งพระร่วงอย่างไรได้...ข้าหนังสือเล่มนี้ ฉบับที่ข้าพเจ้าได้มาแต่ก่อน ล้วนเป็นฉบับที่ผู้ร้ายในทางหนังสือได้แทรกแซงแปลกลอมเสียจนเลอะเทอะด้วยอีก...ข้าพเจ้าจึงมิได้มีความนิยมต่อหนังสือเรื่องนางนพมาศ จนถึงได้นำความกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในที่ประชุมโบราณคดีสโมสรว่า ข้าพเจ้าไม่เชื่อหนังสือเล่มนี้ ว่าเป็นหนังสือของนางนพมาศจริงดังอ้างไว้ในตัวเรื่องพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระบรมราชาธิบายว่า หนังสือเล่มนี้ได้เคยทอดพระเนตรเห็นฉบับหลวง แต่ถึงฉบับหลวงก็เป็นหนังสือแต่งใหม่ในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ อย่างข้าพเจ้าคิดเห็นนั้นเป็นแน่ไม่มีที่สงสัย...” (กรมศิลปากร , 2513: ข-จ)

อย่างไรก็ดี สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้สรุปในตอนท้ายตามอย่างที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานไว้ก่อนว่า ในส่วนที่เป็นพิธิพราหมณ์ในหนังสือเล่มนี้ อาจเป็นของเดิมมาตั้งแต่ครั้งก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยาก็ได้ (คือสมัยสุโขทัย) เพราะพิธิพราหมณ์ที่กล่าวในหนังสือเป็นพิธิเก่าที่เคยมีมาแล้วจริงๆ

ดูจะเป็นการพอเพียงสำหรับการวิพากษ์หลักฐานทางประวัติศาสตร์เล่มนี้ในด้านความไม่น่าเชื่อถือที่จะเอามาใช้อ้างอิงทางประวัติศาสตร์อย่างง่ายๆ ซึ่งในที่นี้จะขอวิพากษ์เพิ่มเติมว่า มิใช่แต่ผู้เขียนเอกสารเล่มนี้จะไม่ทราบข้อมูลของประวัติศาสตร์สุโขทัยเลย แม้ภูมิสถานต่างๆ ของเมืองสุโขทัยก็ไม่เคยรู้เคยเห็น คำบรรยายที่มีอยู่ล้วนแต่ไปยืมภาพภูมิสถานต่างๆ ของกรุงศรีอยุธยามาสวมให้แก่เมืองสุโขทัยทั้งสิ้น (กรมศิลปากร , 2513: 23-27)

จึงมีปัญหายุ่งยากประเด็นเดียวว่าเมื่อทุกอย่างดูจะเลื่อนลอยไปหมดดังนี้แล้ว ผู้เขียนหนังสือเรื่องนางนพมาศหรือตำรับทำวศรียุพาลักษณ์ไปรู้จักและ

เอานาม “ศรีจุฬาลักษณ์” มาจากที่ใด และเหตุใดจึงเอาเมืองสุโขทัยซึ่งตนเองไม่เคยรู้เคยเห็นมาเป็นฉากท้องเรื่องอย่างง่าย ๆ เช่นนี้

ที่มาของนาม “ศรีจุฬาลักษณ์” ในเรื่องนางนพมาศ

เป็นไปได้ที่ผู้เขียนหนังสือเรื่อง นางนพมาศหรือตำรับทำวศรีจุฬาลักษณ์ จะรู้จักนามและสถานที่เมืองสุโขทัยจากศิลาจารึกวัดอโศการามกับศิลาจารึกวัดบูรพารามที่ยกมากล่าวถึงแต่ตอนต้นของบทความนี้ ทั้งนี้เพราะศิลาจารึกทั้งสองหลักนี้เป็นที่รู้จักกันในสมัยหลัง หลังเวลาการเขียนเรื่องนางนพมาศฯ มากกล่าวคือ

ศิลาจารึกวัดอโศการาม นายชิน อยู่ดี อดีตนักโบราณคดีกรมศิลปากร เป็นผู้สำรวจพบเมื่อปี 2499 ที่โบราณสถานมีชื่อเรียกในท้องถิ่นว่า “วัดสลัดไต่” บริเวณเมืองเก่าสุโขทัย ภายหลังเมื่อศิลาจารึกหลักนี้ได้รับการอ่านแล้ว จึงทราบชื่อจริงของโบราณสถานแห่งนี้ว่า วัดอโศการาม (คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี, 2513 : 41)

ศิลาจารึกวัดบูรพาราม ถูกเคลื่อนย้ายมาที่วัดศาลาลาครีน เขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร โดยใครหรือตั้งแต่เมื่อใดไม่มีคนทราบ พระครูปลัดสนธิจิตตปญโญ เพิ่งนำขึ้นถวายสมเด็จพระเพทรัตนราชสุตาฯ สยามบรมราชกุมารีเมื่อปี 2532 นี้เอง ก่อนที่จะทรงให้นำมาเก็บรักษาเพื่อการศึกษาที่หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร (คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี, 2536: 11)

คงมีหนังสือกฎหมายตราสามดวงซึ่งเป็นเอกสารตกทอดมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ที่น่าจะเป็นที่มาของนามทำวศรีจุฬาลักษณ์ในหนังสือเรื่องนางนพมาศฯ ดังความในพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน ตอนหนึ่งกล่าวว่า “...นางทำวพระสนมเอกทั้ง ๔ คือ ทำวอินสุเรน ๑ ทำวศรีสุตาจัน ๑ ทำวอินทรวี ๑ ทำวศรีจุฬาลักษณ์ ๑ นาคละ ๑๐๐๐” (กรมศิลปากร, 2531: 109)

นามทำวศรีจุฬาลักษณ์ว่าเป็นนามตำแหน่ง 1 ใน 4 ของพระสนมเอก

ในกฎหมายตราสามดวงนี้ สอดคล้องกับเรื่องราวในหนังสือ เรื่องนางนพมาศฯ ที่กล่าวว่านางนพมาศเมื่อถูกนำมาถวายตัวในราชสำนักสุโขทัย ด้วยความงามและความเฉลียวฉลาดของนางเป็นที่พอพระทัยพระร่วงเจ้าจึงได้รับการแต่งตั้งขึ้นเป็นพระสนมเอกในตำแหน่งท้าวศรีจุฬาลักษณ์

แต่ก็ไม่มีที่ใดตอนใดในหนังสือกฎหมายตราสามดวง ที่จะชี้บอกว่า ตำแหน่งพระสนมเอกทั้งสิ้น ตำแหน่งใดเป็นตำแหน่งสนมเอกที่เกี่ยวข้องกับราชสำนักสุโขทัย เพราะหนังสือกฎหมายตราสามดวงเป็นกฎหมายของกรุงศรีอยุธยา ตำแหน่งพระสนมเอกทั้งสิ้นจึงเป็นตำแหน่งพระสนมของราชสำนักอยุธยาอยู่นั่นเอง ยังไม่พบร่องรอยที่จะเกี่ยวข้องไปทางราชสำนักอื่นใดนอกจากอยุธยา

ยังมีเอกสารทางประวัติศาสตร์อีก 2 เรื่องที่ปรากฏนามท้าวศรีจุฬาลักษณ์ ที่จะยกขึ้นมาพิจารณากล่าวถึง คือ

เรื่องแรกคือโคลงนิราศมีชื่อตามที่เขียนบนบานแพนกว่า “กำสรวลศรีปราษฎ์” เป็นโคลงที่ผู้เขียนเรียกตนเองว่า “ศรี” บรรยายความเศร้าโศกขณะเดินทางจากกรุงศรีอยุธยา ล่องแม่น้ำเจ้าพระยาออกอ่าวไทย โดยทั่วไปคนคิดกันว่าเป็นบทประพันธ์ของ “ศรีปราษฎ์” ผู้มีตำนานเล่าว่าเป็นกวีเอกที่ทำผิดอย่างหนึ่ง จึงถูกเนรเทศจากราชสำนักอยุธยาส่งไปอยู่เมืองนครศรีธรรมราช

โคลงกำสรวลเรื่องนี้แม้ความจะหมดลง ณ สถานที่แห่งหนึ่งในบริเวณอ่าวไทย (ยังไม่ถึงเมืองนครศรีธรรมราช) คนทั่วไปก็ยังเชื่อว่าเป็นคำประพันธ์ของศรีปราษฎ์ในขณะที่ถูกเนรเทศลงเรือไปเมืองนครศรีธรรมราช จึงมีการเขียนชื่อเรื่องไว้บนบานแพนงเช่นนั้น

โคลงนิราศเรื่องนี้มีสองบทที่ระบุนามศรีจุฬาลักษณ์ว่าเป็นสตรีที่กวีคร่ำครวญถึง แต่เอกสารเรื่องนี้ก็ไม่มีที่ใดที่จะกล่าวอ้างอิงไปถึงเมืองสุโขทัย แม้แต่น้อย หม่อมเจ้าจันทร์จรัสฯ รัชนี้ในนามปากกาว่า พ.ณ.ประมวลมารค ได้เคยอธิบายความคิดเห็นไว้ในหนังสือของท่านชื่อ กำสรวลศรีปราษฎ์-นิราศนรินทร์ ว่าทรงไม่เห็นด้วยกับที่เชื่อตามชื่อที่เขียนไว้บนบานแพนง

เพราะสำนวนภาษาของโคลงนิราศมีความเก่าถึงสมัยอยุธยาตอนต้น มิใช่สำนวนภาษาในสมัยอยุธยาตอนปลาย อันเป็นช่วงเวลาของบุคคลในตำนานที่มีนามว่าศรีปราชญ์ ท่านได้เสนอว่า โคลงกำสรวลเรื่องนี้ น่าจะมีชื่อที่แท้จริงตรงกับชื่อโคลงโบราณที่ปรากฏในหนังสือจินตามณี แบบเรียนภาษาไทยสมัยอยุธยาตอนปลายว่า คำสรวลสมุทร มากกว่า (พ.ณ.ประมวลมารค, 2515 : 124-178)

พร้อมกันนั้นในหนังสือของ พ.ณ.ประมวลมารค เล่มดังกล่าวนี้ ยังได้รวมพิมพ์บทความชื่อ “ตามเรือใบขิงทอง” ของอาจารย์มานิต วัลลิโภดม อดีตภักดิ์ข้าราชการพิเศษ กรมศิลปากรไว้ด้วย บทความเรื่องนี้ มีสาระสำคัญแสดงตำแหน่งแห่งที่ของชื่อสถานที่ที่เรือ “ขิงทอง” ที่ผู้ประพันธ์โคลงนิราศเรื่องนี้ใช้เป็นยานพาหนะแล่นผ่านเรือ “ขิงทอง” ปรากฏว่าเมื่อเรือล่องมาได้เลี้ยวเข้าไปตามคลองบางกอกน้อย-คลองชักพระ-คลองบางกอกใหญ่ ก่อนจะออกแม่น้ำเจ้าพระยา ที่เป็นเช่นนี้น่าจะเป็นไปได้ว่า ขณะเห็นแม่น้ำเจ้าพระยาส่วนที่ผ่านหน้ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์-โรงพยาบาลศิริราช ฯลฯ (คือตั้งแต่ปากคลองบางกอกน้อย-ปากคลองบางกอกใหญ่) ยังไม่เกิดขึ้น เพราะแม่น้ำตอนนี้เกิดจากการขุดคลองลัดในสมัยสมเด็จพระไชยราชาธิราช เมื่อ พ.ศ. 2085 การเดินทางของเรือขิงทองครั้งนี้จึงต้องเป็นการเดินทางตามแม่น้ำสายเดิมมีขึ้นก่อนที่มีการขุดคลองลัดเป็นแน่ (พ.ณ.ประมวลมารค, 2515 : 296-308)

อีกเรื่องหนึ่งคือหนังสือพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาความพิสดารฉบับต่างๆ เช่น พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด) ฉบับบริติชมิวเซียม ฉบับพระราชหัตถเลขาฉบับพระพนรัตน์ ฯลฯ

หนังสือพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาความพิสดารฉบับต่างๆ ที่ยกมากล่าวไปแล้วนี้ พิจารณาเฉพาะความที่กล่าวในช่วงเวลาตั้งแต่ปีสถาปนากรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. 1893) จนถึงปีที่เสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าครั้งที่สอง (พ.ศ. 2310) มีที่มาจากข้อมูลแห่งเดียวกัน มีการคัดลอกกันต่อๆ มา ทำให้

ฉบับที่ตกมาถึงปัจจุบัน มีความแตกต่างกันบ้างเนื่องจากการคัดลอกคลาดเคลื่อนตกหล่น เช่นเรื่องตัวเลขศักราชส่วนเนื้อหาสาระสำคัญเป็นแบบเดียวกัน

หนังสือพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาเหล่านี้ มีความเหมือนกันที่กล่าวถึงนามท้าวศรีจุฬาลักษณ์อยู่ครั้งหนึ่ง แม้ว่าบางฉบับจะคัดลอกกันผิดไปเป็นท้าวศรีสุลาลักษณ์ก็ตาม

ความที่กล่าวนั้นมีว่า เมื่อสมเด็จพระเพทราชาได้เสวยราชย์กรุงศรีอยุธยาหลังจากสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเสด็จสวรรคตแล้วนั้น ได้มีการแต่งตั้งหลานชายชื่อแก้วบุตรของท้าวศรีจุฬาลักษณ์ขึ้นเป็นกรมขุนเสนาบริรักษ์ เนื่องจากมารดาคือท้าวศรีจุฬาลักษณ์เป็นน้องสาวของสมเด็จพระเพทราชา (กรมศิลปากร, 2537 : 263)

ความในหนังสือพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาตอนนี้ มีความชัดเจนที่เป็นเรื่องซึ่งบอกที่มาของท้าวศรีจุฬาลักษณ์ ผู้น้องของสมเด็จพระเพทราชา ก็เพราะหนังสือพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาทุกฉบับ บอกถิ่นเดิมของสมเด็จพระเพทราชาว่า มีพื้นเพเดิมอยู่ที่ “บ้านพลูหลวง” ซึ่งอยู่ในขอบเขตเมืองสุพรรณบุรีหรือสุพรรณภูมิ

ดังนั้นท้าวศรีจุฬาลักษณ์ ตำแหน่งพระสนมเอกของกรุงศรีอยุธยา ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จึงต้องมีพื้นเพเดิมเป็นคนจากเมืองสุพรรณภูมิด้วย

ส่วนชายแก้วผู้ได้รับอิสริยยศดีเป็นกรมขุนเสนาบริรักษ์นั้น ก็ต้องเป็นโอรสองค์หนึ่งของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชที่เกิดกับพระสนมเอกท้าวศรีจุฬาลักษณ์ สอดคล้องกับเรื่องราวความเป็นไปที่กล่าวอยู่ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาว่า เมื่อสมเด็จพระเพทราชาสวรรคตแล้ว ในรัชกาลต่อมาคือขุนหลวงสรศักดิ์หรือสมเด็จพระเจ้าเสือ กรมขุนเสนาบริรักษ์ก็ต้องโทษประหารชีวิตโดยมิได้มีการระบุสาเหตุแต่อย่างใด เช่นเดียวกันกับเจ้านายพระองค์อื่นผู้มีเชื้อสายเกี่ยวโยงมาจากสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

สรุปเรื่องที่มาจากท้าวศรีจุฬาลักษณ์

จากสรุปเรื่องราวทั้งหมดเกี่ยวกับนางนพมาศหรือท้าวศรีจุฬาลักษณ์ว่า แท้ที่จริงเป็นความเชื่อที่ได้จากหนังสือที่แต่งขึ้นสมัยตอนต้นกรุงรัตนโกสินทร์นี้เอง โดยผู้แต่งใช้นามตำแหน่งพระสนมเอกท้าวศรีจุฬาลักษณ์จากหนังสือกฎหมายตราสามดวง มาเป็นนามตัวเอกในการดำเนินเรื่องนางนพมาศฯ

แต่จากการศึกษาในบทความนี้กลับไม่พบว่า ผู้แต่งเรื่องนางนพมาศฯ ไปเอาข้อมูลมาจากที่ใดที่ทำให้เรื่องราวทั้งหลายมีราชสำนักกรุงสุโขทัยเป็นฉากของเรื่องทั้งหมด อย่างไรก็ตามในตอนเริ่มต้นของเรื่องนางนพมาศฯ ที่กล่าวว่า จะเป็นการเล่าเรื่องที่แสดงพฤติกรรมที่ดีควรเป็นแบบอย่างของ “พระศรีจุฬาลักษณ์” ที่มีความเป็นมา “...แต่สมัยแรกตั้งจุลศักราชครั้งแผ่นดินสมเด็จพระร่วงเจ้าโดยนิม...” (กรมศิลปากร, 2513 : 1)

ข้อความดังกล่าวให้ความหมายว่า ผู้แต่งเรื่องนางนพมาศฯ นี้คือผู้รู้รุ่นแรกๆ ที่เริ่มมีแนวคิดว่ากรุงสุโขทัยเป็นราชธานีแห่งแรกของคนไทย ดังนั้นอะไรที่เป็นเรื่องเก่าแก่แต่โบราณไม่ทราบที่มา ก็จะได้รับการเหมาอธิบายว่า เริ่มต้นในสมัยสุโขทัยทั้งสิ้น ทั้งๆ ที่ผู้แต่งเรื่องเองก็ไม่เคยรู้เห็นข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเมืองสุโขทัยเลย

วิธีการอธิบายเช่นนี้กลายเป็นประเพณีนิยมสืบต่อมาจนถึงปัจจุบันสำหรับ “ผู้ที่ไม่รู้” จะใช้ในการอธิบายเรื่องราวเก่าแก่ใดๆ ที่ไม่ทราบที่มาว่า ล้วนมีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยทั้งสิ้นเช่นกัน

การศึกษาในบทความนี้กลับแสดงความสอดคล้องของหลักฐาน สองประเภทที่เกี่ยวกับสตรีในประวัติศาสตร์ ผู้ใช้นามศรีจุฬาลักษณ์ว่า โดยหลักฐานทางโบราณคดีเกี่ยวกับผู้สร้างพระพุทธรูปศิลปะอุทองว่า คือพระมหาเทวีศรีจุฬาลักษณ์ มเหสีของพระมหาธรรมราชาเจ้าเมืองสุโขทัยพระองค์หนึ่งนั้น เป็นสตรีที่มาจากสุพรรณภูมิ

ส่วนเอกสารที่เป็นพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาเล่าเรื่องในสมัยตอนปลาย (สมัยสมเด็จพระนารายณ์) ก็กลับแสดงว่าผู้อยู่ในตำแหน่งพระ

สนมเอกนามท้าวศรีจุฬาลักษณ์ก็เป็นชาวสุพรรณภูมิด้วย

จึงอาจอธิบายความสอดคล้องของหลักฐานสองประเภทนี้ได้ว่า เมื่อเริ่มแรกนามศรีจุฬาลักษณ์เป็นตำแหน่งนามของสตรีที่ขึ้นไปจากเมืองสุพรรณภูมิ ขึ้นไปเป็น “พระมเหสี” ของราชสำนักสุโขทัย ซึ่งครั้งนี้ก็เช่นกันที่คำว่า “มเหสี” ถูกนำมาใช้ปรากฏเป็นหลักฐานที่เก่าที่สุดของตัวหนังสือไทย

ต่อมาเมื่อกรุงศรีอยุธยาได้ครอบครองกรุงสุโขทัยแล้ว ตำแหน่งนามศรีจุฬาลักษณ์ก็ถูกลดลงมาเป็นตำแหน่งหนึ่งในสี่ของพระสนมเอกของราชสำนักอยุธยา แต่ก็ยังคงรักษาขนบเดิมอยู่ตลอดมาว่า เป็นตำแหน่งนามของสตรีที่มาจากสุพรรณภูมิ

ผลที่ได้จากการศึกษาในบทความนี้

ผู้เขียนเคยศึกษาไว้ในที่อื่นมาก่อนแล้วว่า ราชอาณาจักรสยามเมื่อแรกเกิดขึ้นมาจากการรวมตัวกันของพลังอำนาจ 4 กลุ่มใหญ่คือ กลุ่มของละโว้-ไอยธยา หรือราชวงศ์ของสมเด็จพระรามาธิบดี (ที่ 1) ผู้สถาปนากรุงศรีอยุธยา กลุ่มของเมืองสุพรรณภูมิผู้สืบทอดพลังอำนาจดั้งเดิมในที่ราบลุ่มแม่น้ำภาคกลาง กลุ่มอำนาจในภาคใต้ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราช และกลุ่มพลังอำนาจจากเมืองเหนือที่เป็นแคว้นแคว้นสุโขทัยมาแต่เดิม

สนมเอกทั้งสี่ในกฎหมายตราสามดวงคือร่องรอยอันแสดงถึงการเป็นตัวแทนของพลังอำนาจทั้งสี่แห่งในราชสำนักอยุธยา เมื่อแรกเริ่มกรุงศรีอยุธยามาจนถึงสมัยของสมเด็จพระไชยราชาธิราช (พ.ศ. 2077-2089) เป็นอย่างน้อย ที่ตำแหน่งของสนมเอกทั้งสี่นี้คือตำแหน่งพระชายาที่มีอำนาจเท่าๆ กัน เพราะยังไม่มีกษัตริย์สถาปนาตำแหน่งพระมเหสี ผู้ใดจะมีอำนาจมากกว่าขึ้นอยู่กับการเมืองในราชสำนักโดยมีพระราชสำนักโดยมีพระโอรสที่เกิดกับพระชายาองค์ใดองค์หนึ่งเป็นข้ออ้างอิง

“แม่หยั่วศรีสุดาจันทร์” คือคำเรียกที่แสดงอิทธิพลสูงสุดของ “แม่

อยู่หัวศรีสุดาจันทร์” พระชายาองค์หนึ่งของสมเด็จพระไชยราชาธิราช ผู้มีพระโอรสได้สืบราชสมบัติและต่อมาภายหลังเมื่ออิทธิพลของสมเด็จพระไชยราชาธิราชที่คุ้มครองราชสำนักอยู่ได้จางลง เนื่องจากพระองค์ได้สวรรคตไป ช่วงเวลาหนึ่ง เชื้อสายของพระองค์ก็ถูกกำจัดออกไป แม้อยู่หัวได้ผลักดันให้ขุนรวงศาธิราชได้ราชาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์ พร้อมนายจันทร์ผู้เป็นน้องชายและเป็นช่างเหล็กแห่งบ้านมหาโลกได้เป็นอุปราช การศึกษาในครั้งนั้น ได้สร้างคำอธิบายว่า คนกลุ่มนี้คือราชวงศ์ของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ที่กลับเข้ามามีอำนาจอีกครั้งหนึ่ง หลังจากเสียอำนาจให้แก่ราชวงศ์สุพรรณภูมิและราชวงศ์สุโขทัย ตั้งแต่ พ.ศ. 1952 เมื่อสมเด็จพระนครินทราธิราชได้ราชสมบัติกรุงศรีอยุธยา (พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, 2544: 87 - 95)

การศึกษาครั้งนี้จึงเป็นการชี้ให้เห็นที่มาที่ถูกต้องของตำแหน่งนามของสตรีอีกผู้หนึ่ง ส่วนอีกสองชื่อที่เหลือคือ “ท้าวอินสุเรณกับท้าวอินทรเทวี” นั้น คงไม่เกินเลยไปที่จะสรุปว่า ผู้หนึ่งคือสตรีสุโขทัย อีกผู้หนึ่งคือสตรีนครศรีธรรมราช

ผลสรุปที่ชัดเจนเกี่ยวกับตำแหน่งนามศรีจุฬาลักษณ์ ว่าเป็นตำแหน่งนามของสตรีที่มีพื้นเพจากเมืองสุพรรณภูมิ ได้ให้ประโยชน์ที่ทำให้เห็นภาพที่ชัดเจนของกระบวนการรวมรัฐทางการปกครองที่เป็นอิสระคือสุโขทัย เข้าเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรอยุธยาอย่างถาวร โดยมีสตรีเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ

การขึ้นมาเป็นมเหสีของราชสำนักสุโขทัยจากสุพรรณภูมิ โดยพระมหาเทวีศรีจุฬาลักษณ์ย่อมมิใช่เรื่องเล็กน้อยอย่างแน่นอน แนวคิดเช่นนี้ช่วยให้เกิดการแปลความหมายของหลักฐานเอกสารโบราณที่อยู่กระจัดกระจายทั่วไปมาประมวลให้เห็นภาพการขึ้นมาที่ยิ่งใหญ่ของพระนางได้พอสมควร กล่าวคือ

หลักฐานที่ชัดเจนเกี่ยวกับผู้รู้ที่มาจากสุพรรณภูมิกับพระนางคือนายช่างใหญ่ผู้ปั้นหล่อพระพุทธรูปศิลปะอู่ทองที่กล่าวถึงในบทความนี้เป็นตัวแทนของกลุ่มช่างผู้สร้างพระพุทธรูปศิลปะอู่ทองที่พบที่สุโขทัยและ

กำแพงเพชร (อาจรวมงานช่างประเภทอื่นๆ ด้วย)

กวีราชบัณฑิตชื่อ “ศรีธรรมไตรโลก” ผู้รจนาศิลาจารึกอโศการาม เป็นภาษาบาลีสรรเสริญเจ้าแม่มหาเทวีศรีจุฬาลักษณ์ อาจใช้เป็นตัวแทนของกลุ่มนักปราชญ์ราชบัณฑิตทั้งหลายผู้ปรากฏชื่อและไม่ปรากฏชื่อในศิลาจารึกวัดอโศการามและวัดบูรพาราม สำหรับศรีธรรมไตรโลกนี้ปรากฏชื่ออยู่ในพจนานักปราชญ์ฝ่ายกษัตริย์ที่ขึ้นไปประจันข้อขัดแย้งระหว่างสงฆ์ที่เมืองศรีสัชชนาลัยเมือง พ.ศ. 1949 ในศิลาจารึก “หลักที่ 9 ศิลาจารึกวัดป่าแดง จังหวัดสุโขทัย” ด้วย (ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1, 2521 : 124)

และในศิลาจารึกหลักที่ 9 นี้ ได้พบฉายาพระเถระฝ่ายอริยวาสิรูปหนึ่งคือ “พระสุพรรณสยามมหาเถร” ที่ทำให้คิดว่าน่าจะเป็นตัวแทนของพระเถระผู้ทรงคุณความรู้จากสุพรรณภูมิที่ขึ้นมากับพระนางด้วยเช่นกัน

ฝ่ายญาติวงศ์พ.ศ. ที่ขึ้นมากับพระนางก็มีบิดามารดา ผู้ถึงแก่กรรมที่สุโขทัยดังกล่าวอยู่ในศิลาจารึกวัดอโศการามและบูรพาราม

“นายอินทสรศักดิ์” ผู้ขอที่ดินออกญาธรรมราชาสร้างวัดที่ในเมืองสุโขทัย ใน “หลักที่ 49 ศิลาจารึกวัดสรศักดิ์ ม.ศ. 1334 (พ.ศ. 1955)” ที่เคยสงสัยกันว่าเป็นใคร มาจากไหน เพราะชื่อนายอินทสรศักดิ์นี้ ผู้เชี่ยวชาญศิลาจารึกสุโขทัยไม่คั่นหว่าจะเป็นชื่อชาวสุโขทัย อีกทั้งยังนำคำว่า “ออกญา” ซึ่งเป็นนามบรรดาศักดิ์ของขุนนางกรุงศรีอยุธยามาใช้เรียกขึ้นหน้าคำว่า “ธรรมราชา” ด้วยนั้น คำอธิบายที่ผ่านมาก้อาจนำมาใช้ได้ว่า เพราะนายอินทสรศักดิ์คือขุนนางที่ขึ้นมากับเจ้าแม่ศรีจุฬาลักษณ์ในครั้งนี้ และได้เข้าเป็นขุนนางในราชสำนักของสุโขทัยด้วย

นอกจากนี้ไพร่พลเมืองที่น่าจะมาร่วมกันก็อาจจะดูได้จากคนจำนวน 50 เรือน มีนายเสียงศรีจันท์เป็นหัวหน้าที่พระราชทานให้แก่วัดอโศการาม คน 10 เรือน พระราชทานแก่วัดทักษิณาราม และคนอีกประมาณ 200 คนที่พระราชทานไว้แก่วัดบูรพาราม ทั้งหมดนี้ยังไม่รวมจำนวนที่ไม่ปรากฏหลักฐานที่พระนางควรพระราชทานไว้กับวัดอื่น ๆ อีก 5-6 วัด ที่ทรงสร้างไว้ด้วย (ไม่ทราบว่ามีกี่คน)

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้เพื่อให้เกิดภาพพจน์ถึงการขึ้นมาสู่โซทัยของ
เจ้าแม่พระมหาเทวีศรีจุฬาลักษณ์แห่งสุพรรณภูมิว่า พระนางมิได้เสด็จมา
อย่างโดดเดี่ยวตามลำพัง แต่มาพร้อมคณะบุคคลในหลายระดับทั้งญาติวงศ์
พ.ศ. แวดล้อมใกล้ชิด นักปราชญ์ราชบัณฑิต เถรานุเถระทั้งหลาย ขุนนาง
ข้าราชการ และไพร่บ้านพลเมือง ซึ่งทั้งหมดนี้จะเป็นภาพรายละเอียดที่
แสดงให้เห็นสภาวะครอบงำอย่างหนึ่งที่ทางฝ่ายสุพรรณภูมินำเข้ามาไว้อยู่
เหนือราชสำนักของโซทัย ก่อนที่จะปรากฏหลักฐานการรวมแคว้น
โซทัยเข้าไว้ในราชอาณาจักรอยุธยาอย่างถาวรในที่สุด

รูปที่ 1 พระประธานในพระวิหารหลวงวัดพนัญเชิง อ. เมือง จ. พระนครศรีอยุธยา เป็นศิลปะอู่ทอง
รุ่นแรก สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1867 ก่อนสถาปนากรุงศรีอยุธยาอย่างเป็นทางการ 26 ปี

รูปที่ 2 “เศียรธรรมิกราช” เศียรพระพุทธรูปหล่อสำริดขนาดใหญ่ พบที่โบราณสถานภายใน
เกาะเมืองอยุธยาชื่อวัดธรรมิกราชเป็นศิลปะอู่ทองรุ่นแรก ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถาน
แห่งชาติ เจ้าสามพระยา จ. พระนครศรีอยุธยา

รูปที่ 3 พระพุทธรูปศิลปะสุโขทัย ที่ฐานมีจารึกชื่อผู้สร้างคือ “ทิดไสหงบักนางแก้ว” สร้างขึ้นเมื่อประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ 20 ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร กรุงเทพฯ

รูปที่ 4 พระพุทธรูปศิลปะอู่ทองรุ่นหลัง (กลางพุทธศตวรรษที่ 20) ที่ “เจ้าแม่” โปรดให้สร้าง
ถวายวัดบูรพาราม เมืองสุโขทัย ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สวรรคต
อ.สวรรคโลก จ.สุโขทัย
(ที่มา : คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี , 2513 : 269)

รูปที่ 5 เจดีย์ประธานวัดเจดีย์สูง นอกเมืองสุโขทัยด้านทิศตะวันออก น่าจะเป็นเจดีย์ใน
วัดบูรพารามที่พระมหาเทวีศรีจุฬาลักษณ์ทรงสร้างเมื่อกกลางพุทธศตวรรษที่ 20

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2513). นางนพมาศหรือตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์. พระนคร: ศิลปาบรรณาคาร.
- _____. (2537). ประชุมพงศาวดารภาคที่ 82 (เรื่องพระราชพงศาวดารกรุงสยามจากต้นฉบับของบริติชมิวเซียม กรุงลอนดอน. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.
- คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี. (2510). ประชุมจดหมายเหตุสมัยอยุธยา ภาค 1. พระนคร: โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี.
- _____. (2521). ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1. พระนคร: โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี.
- _____. (2513). ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 4. พระนคร: โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี.
- _____. (2536). ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 7. กรุงเทพฯ: สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี.
- ตำรา ณ เมืองใต้ และ กระแสสินธุ์. (2494). ประชุมวรรณคดีไทยภาค 1 กำสรวล ศรีปราชัญ. พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช.
- พ.ณ. ประมวลมารค. (2515). กำสรวลศรีปราชัญ-นิราศนรินทร์. นครหลวงฯ : แพร่พิทยา.
- พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. (2545). “เจ้าแม่ศรีจุฬาลักษณ์ (มีไช้ชาวสุโขทัย).” ใน ศาสนาและการเมืองในประวัติศาสตร์สุโขทัย-อยุธยา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน 2545 : 97-108.
- _____. (2544). สุริโยไท ประวัติศาสตร์จากภาพยนตร์. กรุงเทพฯ : ริดเดอร์ พับลิชชิง.